

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.3/7

ВАРЕНЬЯ Н.М.**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ
В УМОВАХ ЗБІЛЬШЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ЗАГРОЗИ**

Проаналізовано питання аналізу та прогнозу загроз терористичного характеру. Досліджено правові та організаційні проблеми забезпечення техногенної безпеки і захисту об'єктів стратегічного забезпечення держави в умовах терористичної загрози. Охарактеризовано сутність моніторингу терористичних загроз як одного із способів забезпечення техногенної безпеки. Визначено загрози у сфері техногенної безпеки на території України та Європи. Досліджено організаційно-правові основи забезпечення техногенної безпеки в умовах збільшення терористичної загрози.

Ключові слова: *тероризм, техногенна безпека, терористична загроза, аналіз та прогноз терористичних загроз, профілактика тероризму, забезпечення техногенної безпеки.*

Проанализированы вопросы анализа и прогноза террористических угроз. Исследованы правовые и организационные проблемы техногенной безопасности и защиты объектов стратегического обеспечения государства в условиях террористической угрозы. Охарактеризована сущность мониторинга террористических угроз как одного из способов обеспечения техногенной безопасности. Определены угрозы в сфере техногенной безопасности на территории Украины и Европы. Исследованы организационно-правовые основы обеспечения техногенной безопасности в условиях увеличения террористической угрозы.

Ключевые слова: *терроризм, техногенная безопасность, террористическая угроза, анализ и прогноз террористических угроз, профилактика терроризма, техногенная безопасность.*

Analyzed issues analysis and forecasting of terrorist threats. The legal and organizational problems of technogenic safety and protection of strategic supply of the country in terms of terrorist threats. The characteristic nature of monitoring terrorist threats as a way of ensuring technological safety. Detected threats from technogenic accidents in Ukraine and Europe. Organizational and Legal Principles of technogenic safety in terms of increasing terrorist threats.

Key words: *terrorism, technological security, terrorist threat analysis and forecasting of terrorist threats, prevention of terrorism, technogenic safety.*

Вступ. Тероризм є одним із найбільш небезпечних злочинів проти основ конституційного ладу та безпеки держави. Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 01.07.2010 року № 2411-VI основними завданнями внутрішньої політики держави у сфері національної безпеки та оборони є своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам [6]. Останніми роками суверенітет України випробовувався на міцність під тиском зовнішніх політичних впливів та через уразливість національної економіки від кон'юнктури світового ринку. Накопичилися проблемні питання у сфері соціально-економічних відносин, окреслилися тенденції радикалізації настроїв у суспільстві.

© ВАРЕНЬЯ Н.М. – аспірант (Національна академія Служби безпеки України)

На сьогодні терористи мають за мету створити проблеми глобального характеру через техногенні катастрофи та екологічні аварії, зокрема шляхом збільшення зони техногенної катастрофи та руйнування важливої інфраструктури: електростанцій, системи водо- та енергозабезпечення, доріг, мостів. Як наслідок, пошкоджені території стають не тільки непридатними для ведення будь-якого господарства, але й також не годяться для спорудження житла, виробництва та підприємств. Навмисні техногенні аварії є одним із сучасних військових засобів створення так званої лінії забезпечення або частиною стратегії «випаленої землі», залякування населення, обвинувачення ворога в причинах техногенних аварій, що є елементом гібридної війни.

Особливе місце в розбудові системи протидії тероризму належить дослідженню його багаторівневої причинно-наслідкової детермінації в контексті реалій сьогодення, науковому прогнозуванню активності тероризму з урахуванням особливостей процесу соціально-економічних перетворень в окремих регіонах України та геополітичних особливостей, тому базовою складовою частиною системи протидії тероризму, як динамічної соціальної системи, є моніторинг та прогнозування терористичної активності [10, с. 21].

З огляду на те, що тероризм еволюціонує, глобалізується, трансформується і набуває транснаціональних рис, проблема вивчення цього феномену, його викликів та загроз є актуальною і для нашої країни.

Проблематика явища тероризму загалом та техногенного тероризму зокрема була сферою наукових досліджень таких вчених-правознавців: В. Антипенка, М. Гуцало, В. Смельянова, В. Зеленецького, С. Голосова, Ю. Горбунова, Г. Деникера, Б. Дженкінса, Б. Корзьє, М. Креншоу, В. Крутова, О. Князєва, В. Лакера, В. Лунєєва, Б. Леонова, В. Ліпкана, Р. Малей, І. Рижова, В. Остроухова, Л. Шейлі та інших. Проте ми вважаємо, що наразі недостатньо спеціальних досліджень, присвячених визначенню особливостей терористичних загроз для забезпечення техногенної безпеки, актуальності загроз та викликів тероризму для України.

Постановка завдання. Метою даної статті є теоретичний та правовий аналіз особливостей технологій моніторингу терористичних загроз для забезпечення техногенної безпеки та для побудови сталих систем профілактики тероризму.

Результати дослідження. Тероризм як соціальне явище відомий декілька тисячоліть – від секти сикаріїв у стародавній Іудеї, що знищувала представників єврейської знаті, які співробітничали з римлянами, мусульманської секти оссошафінів, яка в середньовіччі знищувала префектів й халіфів, до російських народників. Терористичні акти стають постійним чинником суспільного життя з другої половини XIX століття [2, с. 10].

Закон «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 № 638-IV дає визначення технологічного тероризму: це злочини, що вчиняються з терористичною метою із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та іншої зброї масового ураження або її компонентів, інших шкідливих для здоров'я людей речовин, засобів електромагнітної дії, комп'ютерних систем та комунікаційних мереж, включаючи захоплення, виведення з ладу і руйнування потенційно небезпечних об'єктів, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненням загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій та становлять небезпеку для персоналу, населення та довкілля; створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру [5]. З даного визначення видно, що законодавець описує поняття техногенного тероризму як складову частину технологічного тероризму.

Факторами, що впливають на рівень терористичної загрози, є функціонування на території України диверсійно-привабливих об'єктів підвищеної небезпеки, значна кількість яких виступають об'єктами критичної інфраструктури, та незадовільний рівень фізичної охорони вказаних об'єктів. Серед різних типів терористичних загроз техногенного та технологічного характеру, які на сьогодні існують, найнебезпечнішими є ядерна, хімічна та біологічна. При цьому застосування ядерно-радіаційних матеріалів у терористичних актах мають найбільш високу вірогідність. Це зумовлено різними факторами, одним із найбільш значимих серед яких є неможливість створення ефективного захисту від іонізуючого радіаційного випромінювання та його довготривала післядія, а також найбільша уразливість для населення і навколишнього середовища внаслідок радіаційного забруднення [4, с. 105].

Аварії техногенного характеру, які є результатами терористичних атак на стратегічно важливі об'єкти нашої держави, зокрема в її східних регіонах, можуть спричинити жахливі наслідки як для екологічної системи України, так і для держав-сусідів, а також завдання шкоди та загибелі чималої кількості людей.

Теоретичною базою концепції глобальної безпеки в інформаційну епоху є теорії сталого миру, що орієнтують міжнародне співтовариство в умовах триваючого процесу глобалізації та роз-

ширення можливостей міжнародного співробітництва на запобігання загрозливих конфліктних ситуацій на всіх рівнях – глобальному, регіональному і національному. Провідна ідея концепції – урахування всіх конструктивних ініціатив, філософських і політичних принципів, морально-етичних цінностей, релігійних і суспільних норм світових цивілізацій у забезпеченні життєдіяльності людства [11, с. 141]. У концепції глобальної безпеки виокремлюються такі компоненти, як політичний, економічний, інформаційний, військовий, гуманітарний, екологічний, антитерористичний, зважаючи, що кількість цих компонентів і їх важливість і пріоритетність для міжнародного співробітництва трансформуються відповідно до стану миру, суспільного розвитку, вдосконалення науково-технологічного прогресу, досвіду міжнародної інтеграції, визначення нової типології загроз.

Антитерористична операція (АТО) у східних областях України ведеться в старопромисловому регіоні, де територія насичена техногенно-небезпечними об'єктами: шахтами, каналами, продуктопроводами, підприємствами військово-промислового комплексу, термін експлуатації яких часто є вичерпаним і вони являють собою небезпеку навіть у штатному режимі експлуатації. За останній рік стало зрозумілим, що екологічні наслідки техногенних аварій, спричинених бойовими діями, за масштабом суттєво перевищують збитки, завдані безпосереднім застосуванням зброї. Загальна вразливість даного регіону по відношенню до загроз техногенного характеру (з урахуванням спровокованих ескалацією соціально-політичних і військових ризиків) виросла до неприйнятної межі. Іншими словами, ризик катастрофи критично зростає при зростаючій імовірності техногенної аварії [3].

Внаслідок артилерійських обстрілів було пошкоджено кілька екологічно небезпечних виробництв, серед яких – Авдіївський та Ясинівський коксохімічні заводи, Лисичанський нафтопереробний та Краматорський верстатобудівний заводи, а також підприємства «Точмаш» і «Стирол» та завод із виробництва вибухівки в Петровському на Луганщині. Всього в зоні бойових дій постраждало понад п'ятсот підприємств. Пошкодження ліній електропередачі в результаті артилерійських обстрілів спричинило відключення обладнання для відкачування води з шахт на декілька днів, що призвело до їхнього загоплення. На сьогодні це вже стало причиною незворотних змін у підтопленні ґрунтів, що призводить до руйнації будівель і фактичної неможливості їх відновлення на цій території. У результаті підтоплення шахт третину забудов відновити не вдається з причини зміни гідрогеологічних умов [2, с. 10].

Обсяг економічних збитків від екологічних катастроф, спричинених техногенними аваріями під час бойових дій, часто досить важко підрахувати. У більшості випадків дешевше і технологічно простіше відновити населений пункт або підприємство на новому місці, ніж рекультивувати територію, що постраждала від техногенної аварії, спричиненої бойовими діями. Такі природно-господарські об'єкти, як шахти, кар'єри, греблі, канали в більшості випадків взагалі не підлягають відновленню. За цими характеристиками ми можемо порівнювати екологічні наслідки бойових дій на Донбасі з наслідками застосування тактичної ядерної зброї або Чорнобильської катастрофи [4, с. 176].

При оцінці організаційно-правових основ забезпечення техногенної безпеки в умовах збільшення терористичної загрози виявляється, що найбільш складним завданням є моніторинг та аналіз саме терористичних ризиків, що зумовлено самою природою інформації та даних, які використовуються при цьому. У сучасних умовах, що характеризуються тенденцією до наростання загроз тероризму на тлі глобальних кризових процесів у фінансово-економічній сфері, актуальність проблеми оцінки терористичних ризиків для критичної інфраструктури загострилася ще більше, адже без оцінки ризиків неможливе їх ефективне зниження [12, с. 16].

Моніторинг – доволі складний та неоднозначний процес. Він використовується в різних сферах із різними цілями, однак при цьому володіє загальними характеристиками та властивостями. Основна сфера практичного застосування моніторингу – управління, точніше, інформаційне обслуговування управління в різних областях діяльності [11, с. 150].

Різні системи моніторингу існують і розвиваються доволі ізольовано в рамках тієї або іншої науки або області управління. Можна зазначити, що міра вивченого та інтенсивність використання його в різних сферах діяльності нерівнозначні. Так, наприклад, можна говорити про певний рівень зрілості в розв'язанні проблем моніторингу як на прикладному, так і на теоретичному рівнях у сфері екології. Тут поняття моніторингу визначене і приймається більшістю наукового співтовариства. Досить глибоко опрацьовано його методологічний апарат, створені адекватні поставленим завданням засоби вимірів, існує налагоджена система реалізації моніторингу, що включає збір, зберігання, оброблення та поширення отримуваної інформації, статус його закріплення на законодавчому рівні [1, с. 14].

Формування теророгенності соціальних систем – об'єктивний процес, що має стійкі закономірності та формується відповідно з урахуванням таких характеристик суспільства, як маргінальність, стратифікація, фанатизм, нігілізм та соціальна віктимність, якісна оцінка та відслідковування її можуть впливати на розвиток соціального конфлікту та мають регуляторні властивості. Нами детально проаналізовані необхідні і достатні умови переростання конфлікту в терористичний акт. Відповідно до концепції теророгенезу тероризм у вигляді терористичної діяльності, спрямованої на корекцію алгоритму соціального управління, – крайня форма негативного зворотного зв'язку, терор – екстремальна форма позитивного зворотного зв'язку. Будь-яка система, що містить зворотний зв'язок, являє собою систему із замкнутим контуром передачі впливів. Процес упорядкування соціальної системи за рахунок оптимізації саме зворотних зв'язків складає цільову функцію профілактики та методологічну сутність моніторингу [9, с. 55].

Прогнозування політичного розвитку є, вочевидь, одним із найважливіших завдань політології, позаяк мати науково обгрунтовані прогнози означає передбачати ті чи інші політичні події, явища і процеси, а відтак – приймати адекватні до ситуації політичні рішення. Поняття «прогноз» (від грецьк. – передбачення) означає властивість свідомості віддзеркалювати дійсність з випередженням. Прогноз принципово відрізняється від пророцтва й утопізму, оскільки ґрунтується на науковому передбаченні.

Політичний прогноз не передбачає розгляд ірраціональних аспектів пророцтва й утопізму, замішаного на міфах і видіннях, а, навпаки, розглядає проблеми наукового прогнозування, які досліджуються на основі використання гіпотез, законів і теорій, що вже напрацьовані політологією та суміжними суспільними науками. Отже, політичне прогнозування – це процес науково обгрунтованого отримання інформації про можливий стан політичної сфери суспільства (політичних структур, політичних відносин, політичної діяльності та політичної свідомості) в майбутньому на основі вже відомих знань про минуле і сьогодення. Оскільки політична сфера суспільства є надзвичайно складним об'єктом для дослідження, політичне прогнозування розробляється зазвичай у вигляді альтернатив розвитку, що мають вірогідний характер [13, с. 91].

Важливою особливістю, яку слід брати до уваги під час розробки організаційно-правових основ забезпечення техногенної безпеки в умовах збільшення терористичної загрози, зокрема в нашій країні, є те, що різні сфери забезпечення життєдіяльності держави мають занадто різний досвід урахування загроз тероризму. Наприклад, на оборонних та ядерних об'єктах, на авіатранспорті історія урахування загроз зловмисних дій, у т.ч. терористичного характеру, налічує десятки років, а, наприклад, у нашій країні для трубопровідного та деяких інших видів транспорту терористичні акти не розглядаються як можлива причина надзвичайних ситуацій, що можуть призвести до важких наслідків, включаючи людські жертви [15]. З огляду на це існує потреба внесення відповідних змін до Закону України «Про трубопровідний транспорт» від 15.05.1996 № 192/96-ВР [8].

Окрім того, варто внести відповідні зміни в чинне законодавство, яке регулює повноваження суб'єктів сектору безпеки і оборони у сфері протидії техногенному тероризму. Важливим є виразне закріплення функцій та завдань підрозділів МВС щодо забезпечення техногенної безпеки та збереження критичної інфраструктури держави.

На сьогодні міжнародними та національними інститутами влади активно розробляються нормативно-правові, організаційно-технічні та інші спеціальні заходи протидії терористично-техногенній загрозі. Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» від 18 лютого 2016 р. № 92 визначає механізм функціонування єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, рівні терористичних загроз та заходи реагування суб'єктів боротьби з тероризмом на загрозу вчинення або вчинення терористичного акту [7]. При цьому організаційно-технічні заходи потребують негайної подальшої розробки та впровадження в систему спеціалізованої ядерно-радіаційної безпеки держави. Виходячи з того, що для здійснення зазначених терористичних актів терористам необхідно отримати ядерні чи радіаційні матеріали, боротьба з викраденням та несанкціонованим переміщенням радіоактивних речовин на сьогоднішній день – один з основних шляхів у системі превентивних заходів протидії загрозі ядерного тероризму. До найбільш дієвих складових запобігання цим негативним явищем є впровадження нових технологій радіаційного контролю з підвищеною чутливістю та можливостями інтелектуальних систем обробки і аналізу інформації [14].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, варто зауважити, що терористичні акти, наслідками яких є техногенні катастрофи надзвичайного характеру, є особливо руйнівними для екологічного середовища України та сусідніх держав, а також є катастрофічно небезпечними

чинниками для життя і здоров'я людей, господарських об'єктів. Це все є елементами гібридної війни, яку проводить в Україні агресор.

Необхідною умовою реалізації моніторингу тероризму є усвідомлена зорієнтованість суспільства на ефективну протидію тероризму, насамперед за допомогою превентивних заходів. Достатньою умовою є наявність сил та засобів спеціального призначення. Виконавчий механізм має будуватися на використанні достовірних джерел, сучасних технологій передачі та збереження інформації, науково обґрунтованих методик аналізу та прогнозування активності терористичної діяльності.

Потрібно розвивати систему забезпечення антитерористичної безпеки, яка відповідала б стандартам провідних держав світу, а також створити дієвий механізм запобігання, реагування та протидії терористичним загрозам, життю і здоров'ю громадян України, установам і об'єктам державної власності України поза її межами. Законодавство в царині забезпечення техногенної безпеки та протидії технологічному тероризму не має якогось загального напрямку у власних підвалинах. Забезпечення техногенної безпеки та захист стратегічно важливих об'єктів інфраструктури повинно стати головним напрямком політики у сфері національної безпеки, оскільки в становищі, що склалося, результати терористичних актів можуть бути загрозою життю і здоров'ю всього людства.

Список використаних джерел:

1. Гбур З.В. Вдосконалення моніторингу в системі державного управління : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. / З.В. Гбур ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Л., 2007. – 221 с.
2. Забулонов Ю.Л., Лисиченко Г.В., Ковалевський В.В. Тероризм XXI століття – реальна загроза техногенно-екологічній безпеці / Ю.Л. Забулонов // МНІПК «Перший Всеукраїнський з'їзд екологів», Вінницький національний технічний університет, Секція 1 «Техногенно-екологічна безпека України і прогнозування ризиків. Переробка та утилізація промислових і побутових відходів». – 4-7 жовтня, 2006 р. – С. 10.
3. Костюченко Ю. Когерентна катастрофа: про палаючі заводи і здоровий глузд [Електронний ресурс] / Ю. Костюченко / Офіційний сайт «Еспресо-ТВ» 2014. – Режим доступу : http://espreso.tv/blogs/2014/06/10/koherentna_katastrofa_pro_palayuchi_zavody_i_zdorovyy_hluzd.
4. Кузніченко С.О. Техногенний тероризм: джерела, типологія, концепція протидії / С.О. Кузніченко // 36. наук. пр. Харківськ. центру по вивченню орг. злочинності спільно з Американськ. ун-том у Вашингтоні. Вип. 7. – X. : Східно-регіон. центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2014. – С. 105–131.
5. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 року № 2411-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248852549>.
8. Про трубопровідний транспорт : Закон України від 15.05.1996 № 192/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Рижов І.М. Моніторинг як системоутворююча складова профілактики тероризму / І.М. Рижов // «Правова інформатика». – № 2(38). – 2013. – С. 53–58.
10. Рижов І.М. Основи аналізу теророгенності соціальних систем / І.М. Рижов. – К. : Магістр-XXI сторіччя, 2008. – 288 с.
11. Сладкова О.Б. Моніторинг в соціокультурному діалозі «Власть-Общество» / О.Б. Сладкова. – М. : Изд. дом МГУКИ, 2005. – 223 с.
12. Телешун С. Політико-правові передумови боротьби з тероризмом в Україні / С. Телешун // Право України. – 2013. – № 12. – С. 15.
13. Теорія і практика політичного аналізу / за заг. ред. О.Л. Валевського і В.А. Ребкала. – К. : Міленіум, 2003. – 228 с.
14. Техногенні та екологічні ризики терористичних загроз // «Нова Україна» Інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : newukraineinstitute.org/media/news/529/file/2%20небезпека.pdf.
15. Щодо оцінки ризиків та загроз тероризму для елементів критичної інфраструктури держави : аналітична записка [Електронний ресурс] / Нац. ін.-т стратег. досл. при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1205/>.